

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXIV-ik évf.

November—December 1889.

6-ik füzet.

A BIBLIA AZ ÉLET.

Szokták a bibliát könyvek könyvének is nevezni. Ugy akarom ezt magamnak magyarázni, hogy a biblia különösen vallással, hittel és erkölcsi törvényekkel foglalkozik s csak ezek lehetnek tárgyai, a többi könyvek pedig másféle tudományokkal: természettudományok, történelem, számtan, csillagászat stb. És ezek a tudományok külön-külön és együttesen lehető biztos anyagot adnak a hit és vallásos fogalom szerzésre. Mert ha azt kérjük magunktól, hogy mi a vallás, erre a legtermészetesebb és ellent nem mondható felelet az lehet: a vallás az Istennek megismerése és tisztelete. S már a biblia szavai, sőt minden gondolkozó ember szerint is Istent csak a nagy mindenségből s az ő munkáiból, a teremtett világ rendjéből lehet megismerni. Kétségtelen dolog pedig, hogy a világot, a teremtett dolgokat, azok rendjét és törvényét, valamint a történelmi eseményeket is a szaktudományok elég buzgalommal és nagy ellenőrzéssel vizsgálják és kutatják. A bibliamagyarázókon van tehát a sor a felfedezett és felfedezendő természeti és történelmi igazságokból a legmélyebb és legtisztább hitet és meggyőződést terjeszteni Isten lételéről, teremtő erejéről, mindenhatóságáról, mindenütt való jelenlétéről stb. stb. Mert midőn ez által terjesztetik a tudás, másfelől az Istenről való hit is tisztább és világosabb leend; mert csodálatos, de úgy van, hogy az embereknek egy nagy tömege ezen tudás hiánya miatt hajlandó a képtelen dolgoknak hivesére, ugyannyira, hogy a tudatlan ember előtt nem is hit az, a mi nem képtelen és babona.

Nekem úgy tetszik, hogy a biblia talán azért, mert évszázaktól fogva van közhasználatban, mert az egyes házaknál s minden templomban megvan, abból mondatokat idéznek, melyek megnyugtatók, vigasztalók, feddők, utbaigazitók, — úgy tetszik, mondom, mintha a bibliához, körülötte, benne, alatta, felette vagy akárhol, hozzá volna kötve az Isten eszméje — s valamint elvétett dolognak tartom, hogy a bibliából magyaráztassanak meg azok az igazságok, melyekre a színképelemző eszközök, a górcső, a retorták, az analysis és synthesis és a

különböző ásatások, kutatások s mindennemű tudományos eszközök vezetnek, éppen úgy a lélek aberratiojának tartom, ha egy-egy erő, annak tulajdonsága, tegyük fel, a nehézkedés vagy a delej, vagy bármelyik is, a melybe Isten koronként bepillantani enged, már azzal valaki Istent helyettesíteni és azt az erőt Isten trónusába emelni akarná.

Azonban a vallás nemcsak Isten megismerésében, hanem Istennek tisztelésében is áll; Isten tisztelése pedig az ő akaratjának teljesítése, mely szerint a ki Istent tiszteli, mindig oly dolgot cselekszik, mely által Istennek jó tetszését és saját lelkiismeretének nyugalmát megnyerheti; és a mi őt mind a jelen, mind a jövő életre nézve megnyugtatja és boldogítja. De van-e irott törvény az Isten akaratja felől? És ha van, miből győződhetik meg az ember annak igazságáról? Nekem úgy tetszik, hogy ez a törvény, a mely oly sokféle könyvben van megörökítve — nevezzük erkölcsi törvényeknek — igen tágas és sokszor egymásnak ellentmondó. Keresztezi azt az érdek, a megélhetés, a létfenntartás, a haszon-principium és sok másféle érdek, úgy, hogy ezekből lehetetlen megállítani: mi az Isten akaratja; mert ezen elvek követése mellett igen jól meg lehet nyugtatni a lelkiismeretet, a rossz cselekedetben is, és alig egy-két bűn marad fenn, az is helyi szokás szerint, melynek elkövetése a lelkiismeret vádoló hangját felkölti. Valamint megfordítva ez áll az erényekre nézve is. Egy tekintetet vetve a költészeti irodalom egy nagyobb részére, látjuk, hogy a következetesen véghez vitt bűnös cselekmények sokszor oly szépen és nagyszerűleg vannak festve, hogy a kicsiny és a cselekvényekhez nem eléggé mért Nemesis nem képes elnyomni azt a titkon felkelő vágyat, hogy ő is úgy szeretne élni, ő okosabb lenne, elkerülné azt a forduló pontot, mely a Nemesisnek oka volt. Irott vallásos törvénykönyv a sok bölcsészeti és költészeti irományok közt egy van: az Isten kijelentése az evangeliumban, nem is téve hozzá az apostolok magyarázatait, annál kevésbé a későbbi sz. atyák magyarázatait és a felekezeti elfogultság s önzés szülte határozatokat, melyeket, ha magokban kötelezőknek ismernénk el, akkor igazán nem leszünk képesek megkülönböztetni a bűnt az erénytől, a szépet a rúttól.

Ám az emberi természet nincs s nem is lehet megelégedve csak azon hittel, hogy a Jézus mondta, hogy az evangeliumban van megírva. Mint a természeti dolgok vizsgálásában az értelem a legvégső okot keresi, s a dolgokban nyilatkozó törvényből mondja ki: így kell lenni, mert így kívánja az erők felfedezett tulajdonsága; az erkölcsi életben is azt kérdi: miért ez a parancsolat isteni kijelentés? mivel

van az szentesítve? Mi annak a criterionja? Vajjon csakugyan Isten akaratja-e s nem egyes, gonosz, haszonleső emberek találmánya?

Tolstoj Leó grófról írják, hogy terjedelmes bírtokán palotájában iskolát nyitott a község 40—50 gyermekeinek. Ez iskolában a tanítónak nem volt szabad fegyelmet gyakorolni, büntetést szabni, rendelkezni, hanem a harang szavára önként felgyülekező gyermekek azt cselekedték, a mit akartak: könyvet kértek elő, tanultak vagy dula-kodtak, sirtak, hogy maguk közt fejlődjék ki a törvény, a mi aztán szabály lett közöttük. Tolstoj Leó gróf terjedelmes munkát íra megfigyeléséről, s ennek következtében a fegyelem és törvényről, a mi a gyermekek által fejlődött ki, s a mi annál fogva a leghelyesebbnek nevezhető, mivel az az emberi, sőt gyermeki megromlott természetnek volt kifolyása. E tanulmányt egy franczia író lefordította. Előbeszédében magasztalja az eljárást, mint olyant, mely által a polgári és politikai társadalomban lehető positiv törvények a leghivebb ki nyomata lenne az emberiség kívánalmainak és szükségleteinek, a nép szava Isten szava lévén.

Következnék tehát ebből, hogy az evangelium nyomán a keresztény morálban érvényben levő törvények igaz voltának is ily eljárás lenne a próbája, hogy vajjon isteni kijelentés volna-e. De miként lehetne ma a föld annyi millió lakosai között e kísérletet végbe vinni? Azonban erre most nincs is szükség; végbe ment ez az experimentatio az első emberpár teremtésétől fogva — s midőn a bűn e földön sok évszázak mulva ismét elszaporodott, a vétek és erény összezavarodott . . . végbe ment a kísérlet újra az özönviz után egy-egy szigeten megmaradt néhány ember s azoknak elszaporodott családja között, és ezek a tapasztalatok hagyományként megmaradtak, feljegyeztettek, és Isten az emberiség természetéhez s céljaihoz az abból folyó igazságokat, kívánalmakat koronként s végül sz. fia által az evangéliumban kijelentette. Az emberiség az ő életével csak sietteti az ily katasztrófális uton való kísérlet megújulását, ha nem is az özönvizzel, de a háboru tüzével. Ma tehát a keresztény morál méltán alapszik az evangelium igazságain, a Jézus életén és példáján, mint isteni kijelentésen.

Igaz, csak néhány lapra terjed a Jézus evangéliuma, de ez mégis elég az emberiség boldogítására és üdvösségére. Csak hét alaphangból áll a hangok összesége, de ki képes kiszámítani az ezen hangokból összeállított vagy állítandó elragadó, leverő, lelkesítő, buzdító stb. dallamokat, melyek végtelen változatokban alakulnak az emberi érzelmek fejlődése és mivelődése szerint. Nem négy elem alkotja-e az

életműszeres lényeket? s mily végéremehetetlen a különböző egyének sokasága, melyek az atomok különböző mennyisége és elhelyezkedése által alkotják a föld organicus szépségeit. Az Isten akaratja is kétségbevonhatatlanul nyilvánul a Jézus által kijelentett, az evangéliumban megirt igazságokon. Ez igazságokat magyarázták az apostolok, a későbbi theologusok, vulgó sz. atyák, magyarázta az egyház, az állami, politikai közvélemény, igazgatás és igazságszolgáltatás, magyarázza a költészet, szépirodalom és művészet kisebb és nagyobb sikerrel és kísérlettel, és keresi azon igazságok nyilvánulásait, melyekből az isteni főbölcse ség koronként egy-egy vonást a föld különböző népeinek juttatni akar, az emberiség tökéletesbülése, a sziv és lélek nemesebb érzelmei szerint. Emberré lett Isten Jézus vagy Istenné lett Ember Jézus, vagy természetes ember utján történt a kijelentés? az az Isten igazságaiban változást nem tesz, az egyik épen olyan csodálatos, mint a másik, a melyre a meg nem érthetés annyit szokott mondani, hogy mysterium, sz. titok . . . s a mely szintegy, mint Buddha átváltozása, a Shakia Muni legenda, Isis és Osiris és a görög theogoniai személyek, a közvetlenség erőteljes gyarlóságainak bizonyítékai.

Igen érdekes volna az evangélium e törvényeit rendszerbe szedni. Tették is ezt az ugynevezett moral philosophiai munkákban. De az nem teszi nélkülözhetővé az evangéliumban elszórva levő mondatokat, parancsolat — parabolák — hasonlatok által kifejezett nagyrétegmű igazságokat, a Jézus életében előforduló szép és megható eseményeket stb. stb. Szébb az ugy a mint van elszórva az evangéliumban. Minden lélek tud abból szép és szébb morált, eszményt alkotni a végtelen tökéletességig. Mert feltaláltatik abban akár az egyes lelkek nyugalma, akár a jövő reményeire, akár a polgári, vagy egyéni élet szabadságára és az állami életre vonatkozó dolog a legújabb eszméig: a tiszta, a szabados, a jogosult socialismus legnemesebb értelemben vett fogalmáig. Csak kérdezni kell ugy a mint a Jézus által kijelentetett, ugy a mint az Istennek akaratja, ugy a mint azt a sziv, lélek, lelkiismeret és az emberiség előbbre haladó tökéletesedése kívánja, ugy a mint azok felett az isteni szeretet, bölcsesség eszméje leng.

Istennek e kijelentésbeli igazságait tehát tudni és abban feltétlenül hinni szükséges. Mert ezek épen ugy alapjai az életnek, mint az a tiz alapszám, melyből a legnehezebb logarithmus kiszámítható; mint a legegyszerűbb háromszög alak, vagy három oldalú pyramis, melyeken alapszik az összes előfordulható szabályos és szabálytalan alakok és testek alakja.

De mit ér minden tudás és ismeret, ha azt az egyén fel nem dolgozza, vérvé, természetivé nem változtatja, jellemét azokból meg nem alkotja? Mi haszna van meg a földben minden anyag, ha a tölgy vagy jaszmin-bokor, a viola vagy czedrus nem képes azt assimilálni, magába felvenni, magát abból felépíteni? Nem tudom, hol van az emberi lélek azon gyökérszála, az organismus azon végső titka, mely a szellemi táplálékot feldolgozza. Az agyvelő-e az, hová az érzések mennek? A vér-e, a melyben az feldolgoztatik? Az atomoknak különböző elrendeződése a molekulákban? Vagy a legvégső parányok közt levő valamely összefoglaló erély? De habár ezen lelki táplálkozás és nevedés processusának titka ismeretlen, s a psychikai alakulás nemcsak physikai uton történik is, a tapasztalás mutatja, hogy az ember jellemét képezheti, lelkét tökéletesítheti, jó, igaz és becsületes ember lehet, mint lehet rossz és gonosz — szóval: hogy az ember lehet erényes vagy lehet bűnös. És az emberi test organismusának a legvégsőbb részletekig való vizsgálása, mint olyan anyagnak összetételei egy testben, a mely test az emberi lélek, szellem, akarat, szabad határozás hajléka — ezeknek vizsgálása által épen nem következik a vallás és hit tekintetében való materialismus; mert az emberi testnek legrészletesebb ismerete után is a végeredmény az volna, a mi a teremtésről irt I. könyv II. rész 7. versében van megírva: „Formálta az Úr Isten az embert a földnek porából és lehellett vala az ő orrába életnek lehelletét s úgy lett az ember élő állattá.“ A lélek az emberben az, a mi érzékek alá nem jöhet, a mi a materialismus minden vonzó tana mellett is a hit régióiba tartozik, s e hitet a gondolkozó és érző ember nem nélkülözheti. Hanem következik inkább az, hogy az ember testét és lelkét csak Isten kegyelme után tökéletesítheti. Az az, hogy nem egészen saját szabad-akaratától függ képesíthetése, hanem végéremehetetlen isteni okokból is, vagy más szókkal: nem lehet egészen tudva az isteni elrejtett erőnek mi bennünk levő törvénye, s éppen azért a legmegfeszítettebb akaratnak is nem lehet sokszor az a következménye, mit várhatnánk, csak a magunk akaratját és erejét véve tekintetbe, s nem pedig az Istennek minden dologba, az összes világba helyezett, megmásíthatatlan törvényét. Két tényező van e szerint a lelki világ építésére: az ember akarata egyfelől, másfelől az Isten törvénye és e kettőnek összetalálkozása adja a kívánt eredményt: a tökéletességet és a léleknek teljes örömét. És csak ezen felfogásból lehet megérteni Pál és Jakab apostolnak az Isten akaratja felől egymásnak ellentmondó magyarázatát, mely szerint Pál azt mondja: megigazu-

lunk hit által és nem a cselekedetekből. Jakab apostol pedig így szól: a hit jó cselekedetek nélkül meghalt ő magában.

Azonban azon pontig, a hol az ember öntudatosan és szabad akaratból cselekszik, a hol kezdődik, hogy a jót, szépet és igazat, magáért a jóért s szépért, igazért cselekszi és nem a jutalomnak reménye, a büntetésnek vagy gyalázatnak féelme miatt, a hol az önzés és a közvélemény hatással reá nem bir, hanem ezeken felül emelkedve ösztönszerűleg s a szükségesség érzetéből kifolyólag él, cselekszik s építi lelki világát — ezen pontig — mondom — még van egy kis tér s talán ez az a punctum saliens, a hol az erkölcsi és jellemképződés már gyökeret kezd verni. Úgy látszik, van igaz abban, hogy a lélek székhelye az agyvelő s annak fejlődése kapcsolatban van a gyakorlattal s midőn az agyvelő-duczok és tekervények, annak tömötsége és sulya épül, ez már szükségességét érzi s megköveteli a szellemi anyag összehordást, hogy abból építkezzék, éppen mint a növény és állati test, ha már a csira megmozdult, ösztönszerűleg indittatik a táplálék fölszedésére; mert bármily módon történjék is, annyi bizonyos, hogy lélek test nélkül nincs, s a testnek a lélekre, a léleknek a testre kölcsönösen alakító befolyása és szüksége van. Elvontan a lélekről nem igen lehet szólni, sem műveletét bizonyos hasonlítások nélkül kifejezni, s így azt lehet mondani, hogy miként a magszemben a csira évekig mozdulatlan marad, a lélek is csak reáható dolgok befolyása alatt fejlődhetik.

Kétségtelen dolog, hogy az állatok az őket környező vidék színetét, sajátágát veszik fel és idők multával azokhoz hasonulnak; bizonyos hogy az emberi test- és lélekre is befolyással van a vidék, az égalj, a föld physikai alakulása, s önkénytelenül azok szerint alakul s annak megfelelő természetet veszen fel, Schauvin k. a. első kísérletétől kezdve, ez már kétségbevonhatatlan. Az emberben is utánzási ösztön van s ez jellemére, természetére nagyban befoly, sőt majdnem egyedül ez alkotja. Elismert igazság, hogy a példák alkotják a gyermek s így az ember természetét. Az erkölcsiség is példák által fejleszthető, azoknak folytonos látása és önkénytelen gyakorlata által, mig aztán a lélekre és testre nézve egyaránt közszükségessé válik, tehát olyan állandó és szilárd lesz, hogy a megtisztult lelkiismeret örökös felette.

A rajzolás egy a legszebb a művészetek közül. S ki az a ki rajzolni nem tud, ha technikailag nem is, de képzeletileg? Hiszen már maga a képzelés nem egyéb mint rajzolás, s a ki eszével képzelni nem tud, azt butának szokták nevezni. És miként nyerheti a

rajzoló a lehető magas tökélyt? Bizonyynyal kísérletek és utánzás által. Előbb papirosról vagy vászonról egy képet kísért hasonlóan lerajzolni, később a természetből valamely virágot, állatot, arcot ellesvén, annak tulajdonságát s pszichologiai kinyomatát, még később képzeletből az emberi vagy más arczon mutatkozó indulatok vonásait: örömet, haragot, meglepetést, nyughatatlanságot, epedést, elcsüggedést stb. stb. s végre annyira viszi, hogy a rajzán egy-egy vonás teljes és a megszólalásig hű kifejezést ad annak, a mit akar, s így mester és művész lesz belőle. Nem oly hamar ugyan, mint itt le van írva s annálinkább elolvasva, hanem sok idő, sok gyakorlat után s nem is oly könnyen, hogy bárkiből művész lehetne, mert arra különös megfigyelő, észrevező tehetség kell, a mit isteni ajándéknak — donumnak — neveznek, azonban legalább dilettans mindenkiből lehet, ha akarata van. A mint van a rajzolás művészetében, úgy van a lélek jellemképzésében is, szintugy modell után utánzással lehet megszokássá, természetté váló jó tulajdonságot elsajátítani s embernek magát erkölcsössé, jellemessé képezni.

De kik azok a mintaképek, a melyekből a gyermek, az ifju, tehát a leendő ember jellemét, erényét megalkotja? Első sorban a szülők, a család, odaértve a cselédséget is s azt a környezetet, a melyben a gyermek világa lefoly, azután az iskola, tanuló társai s főként tanítója, ki legtöbbször rajzolódik lelkébe s kihez bizonyos tisztelet kell hogy kösse; később mint ifjunak azon házasság is, a hová belép s mindenestre a másik nem, férfira a nő, nőre a férfi, kik egymás jellemére nézve kétségen kívül a legnagyobb hatással vannak, e mellett az olvasmányok, történelmi, ethnographiai tanulmányok, legvégül a társadalom, a melybe belép: az igazságszolgáltatás, közigazgatás, minden hivatal és intézmény s azok egyénei. Elvitathatlan dolog, hogy ezek az elemek, melyek a parányokat szolgáltatják a léleknek az ember erkölce és jelleme épületéhez. Ha már most a szülők rosszak, civódók, a környezet erkölcstelen, a tanítók gyűlölők, fennhéjázók, szeretetlenek, a hivatalnokoknál részrehajlás, kegyetlenség, az intézményekben corruptio volna, az érdem háttérbe szorúl, a nyegleség előlépttetetik, az egyház babonás, az irodalom sikamlós — egy szóval, ha oly állapot jönne elő, melyről a latin classicus költő a rossz időkről szólva monda: *fugere verumque pudorque* (eltávozott a földről az igazság és szemérem). Minő képek, minő modellek lehetnének ezek a leendő emberiségre nézve? Az élet egy hatalmas fényképporrás s a lélek olyanná lesz, a minő képet vet ama fényforrás s nincs az a hatalom, mely e képekről

más jellemet adjon, mert az Isten igaz és meg nem csalattathatik.

De megtörténik, hogy a mit a családi élet és környezet ront, azt helyre hozza a iskola; a mit az pusztit, a jó olvasmányok, a társaság, egy lelki megrázkodás, egy biztató, bátorító szózat s miként a piros folyadékból egy csepp egy pohár vízben szétoszlik s egészen megfesti, akként a lélekre cseppent egy eszme szétoszlatja a lélek sötétségét s felépíti a becsületes erkölcsiségnek fáját minden virágival; de szintén megtörténik, hogy a legszebben kezdett pálya egy bűnös indulat, egy kiszámíthatatlan perc eseménye által összeomlik. De mind ez csak az Istennek véghetetlen kegyelméről tesz bizonyosságot, a ki úgy akarta, hogy az ember életéhez legyen növe, avval kapcsolatban álljon egy soha meg nem semmisíthető eszme: az Isten. Ugy van ugyan mondva az irásokban: legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok. Ám az Isten mégis igen magas eszménykép az erőtelen ember számára. Kellett egy közvetítő, megváltó, a kihez az a nagy távolság, mely van Isten és ember között, a reménytelenség leverő gondolatával ne tegye lehetetlenné a törekedést, az eszménykép utólérhetését. E közvetítő, e megváltó a Jézus, ki egyedül lehet méltó eszményképe az embernek, ki magáról így nyilatkozott: Én csak azokat mondom, melyeket az én mennyei Atyám reám bizott.

Vannak a régi és újabb kornak kitünő jellemei; de akár Plutarch jeleseinek embereit, akár a későbbi s újabb kor hazafiainak életiratait látjuk, nagy erényeik mellett mindig látunk apróbb fogyatkozásokat és ezeknek életiratai éppen nem gyengítik a Jézusban felállított eszményképet, sőt azt világosítják. És e mellett a Jézus titokzatos születése, előre való megjövendöltetése, a népeknek hozzákötött váradalma, Istentől való megígértetése által már a tökély és szentségnek dicsfénye veszi körül s a lélek önkénytelenül vonzódik hozzá; s minél mélyebben gondolkozunk élete folyamára, nyugodtságára, szeretetére, feláldozó készségére, s minél többet foglalkozunk lelkének erélyeivel, annál önkénytelenebbül csatlakozunk hozzá, hasonlunk erényeihez és annál tökéletesebb bírálói leszünk magunk és embertársaink viselkedéseinek, mert tudjuk, hogy a mi bizonyosságtételünk az Isten kijelentett igazságán alapszik.

Mondhatná valaki, hogy a Jézus a férfi nemre nézve ha lehetne is eszménykép, de a nőnem lelkülete, erénye sokban különbözik. Az erény: a szép, jó és igaznak nincs ugyan nemi megkülönböztetése, mindamellett a nőnemet ékesítő önzetlen szeretet sehol oly tiszta magasztosságban nincs kifejezve mint az evangéliumban.

Megható az anyai aggódás, a félelemmel őrzött gyermek iránti gondoskodás és annak halálán, a fájdalom könnyei között, Isten akaratában való szelid megnyugvás. Résztvevő szájalomra indit az eltévelyedettnek könnye a Jézus lábainak, a megbocsátás hitének, a női szépség hajszálaival való törölgetése, az ártatlannak szenvedésén való siralom — a feltámadásnak sejtelve, annak reménye, hite s azon való öröm stb stb., a melyek az evangéliumban, mint szentesített női szép tulajdonok mai napig is alkotják az egyedül szép, tiszta, vonzó, megható női erényeket.

Meg vagyok győződve, hogy az evangélium az, a melyben való hit, annak eszméi és igazságai szerint való élet teheti az embert becsületessé, jellemessé, erkölcsössé s ennél fogva a Jézus leginkább lehet eszményi példánykép és az evangélium méltán foglalhatna helyet a salonasztalokon, a hivatalnokok könyvei, az ügyvédek törvénytára, közt földmivesek, kereskedők, katonák, sportmannok s minden rendű emberek házánál és szívében.

* * *

Ugy itélem, az volna befejezésül hátra, hogy mindezekből a következtetést levonjam. Én levontam magamnak. A t. olvasó, ha csakugyan olvasásra és gondolkodásra méltatja e sorokat, kell hogy magának levonja.

Nekem az jut eszembe, hogy br. Eötvös József cultus és oktatásügy minister, midőn a haza javára az általános tankötelezettséget szükségesnek ítélvén, törvényerőre emeltette, csakhamar. szükségét látta a felnőttek oktatásának is. E tárgyban társadalmi mozgalom is indult volt meg. S ha korunkat némelyek vallástalannak hiszik — értvén ez alatt a nem legnagyobb hűséget, megbizhatatlanságot, szédelgések különböző nemeit, a tiszteletlenséget, a tekintély el nem ismerését — s mindenek között a jobbak közvéleményének ezek feletti tehetetlenségét: akkor a gyermekek vallásos oktatása vasárnapon, mívesnapon s minden napon, a főleg jó példák és éppen a nagyoknak jó példája s az általános vallásos közvélemény által eszközölhető.

CSEGEZY LÁSZLÓ.

UNITÁRIUSOK MAGYARORSZÁGON A XVI. ÉS XVII-İK SZÁZ ÉVBEN.

II.

AZ UNITÁRIUS VALLÁS ELTERJEDÉSE ESZTERGOM VIDÉKÉIG.

Ötödik Közlemény.

Válaszuti következőleg folytatja a pécsi disputatio történetét:

Bemenék Máthé uramhoz mesteremmel egyetemben, Bereki István-
nal, Andrásnak öcsével. Tisztességes köszöntésekkel egymást köszöntők
és beszélgetések után intők arra, hogy míg ebédi készülne, addig szély-
lyel járással mulatoznánk és beszélgetnénk. El is indulánk mind az gaz-
dával egyetemben és egy kevés ideig István deák házánál beszélgetvén,
kivel Máthé uramnak azelőtt is volt ismerete, Rácsai hátra szállították
tőlünk boltjához. És barátságos kérésekkel mikor István uramtól inte-
tett volna Máthé uram, hogy az holnapi napon velünk egyetemben ő
vendége lenne, engede az kívánságnak. És ezután ketten magunknak
szakadván, kezdünk az magas hegyre hágni,¹⁾ melyről Orbán lator
nagy vas szegekkel megszegeztetett hordóban alá hengerítettett vala
1588. esztendőben, szintén farsangnak hetiben. És minek előtte arra az
helyre jutottunk volna, kezdém Máthé uramat inteni arra, hogy ha az
mi városunknak látásáért ennyi fáradságot felvött, hogy ide jőjön: cse-
lekedgye azt is, hogy ez mi kicsinyüleketünket praedikálásával meg-
örvendeztesse. De ő kegyelme erre mindaddig is, míg az híres-neves
Tettyének kútfejéhez és bőséges forrásához (mely harminczkét malmot
éjjel-nappal forgathat; kinek alá folyásából Pécsnek hostátja, mely Buda
felől vagyon, nevezetik Malmos Sídnak²⁾ jutánk, semmit nem felele.
Hanem csak beszélgetés közben jelenté ezt, hogy ő neki senki háború-
sága, patvarkodása nem kellene; hanem ha akarnók, irással (mint Tol-
nai Lukácssal is cselekedett, kit végre meg is győzött és térített)
kész volna velünk tusakodni, és így kinek volna igassága, megpróbálni.

¹⁾ István pap tehát a felső bosnyák városban lakott, a Tetyeutzában. A Mindenszentek templomával átellenben ma is áll a tornáczos kis épület, melyben néphagyomány szerint a pécsi püspök lakott a török uralom idején. A pápai követ Stami r Bonifác István volt ez a püspök, ki Pécsen időztében az akkori plebánia-épületbe szállt, mint István diáknak vendége. V. ö. Dr. Gerecze Péter: Pécsi képek. Vasárn. Ujság. 1888. 39. sz.

²⁾ Sid, séd a. m. patak. A ma úgy nevezett „bosnyák város“ lesz a háromszáz évvel ezelőtti „Malmos Sid.“